

Kvinnehåndverk

Akerdrakten og dens forhistorie

Særtrykk fra Akers Sogneselskaps

200-års jubileumsskrift i 2007

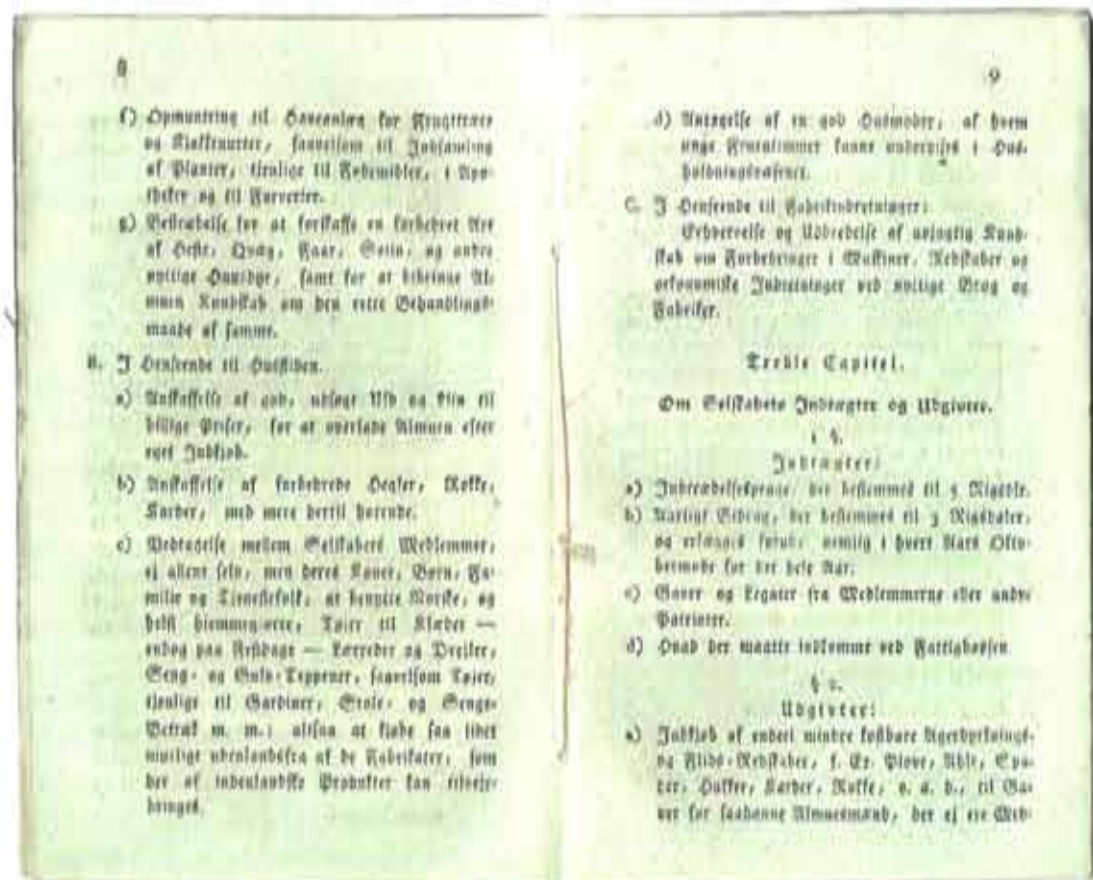
Kvinnehåndverk.

De to følgende artikler «Koner, Madamer og Fruer – Kvinnerns arbeid i John Colletts tid» og «Akerdrakten i dag – en tilfældighet» er skrevet av Anette Solberg Andresen.

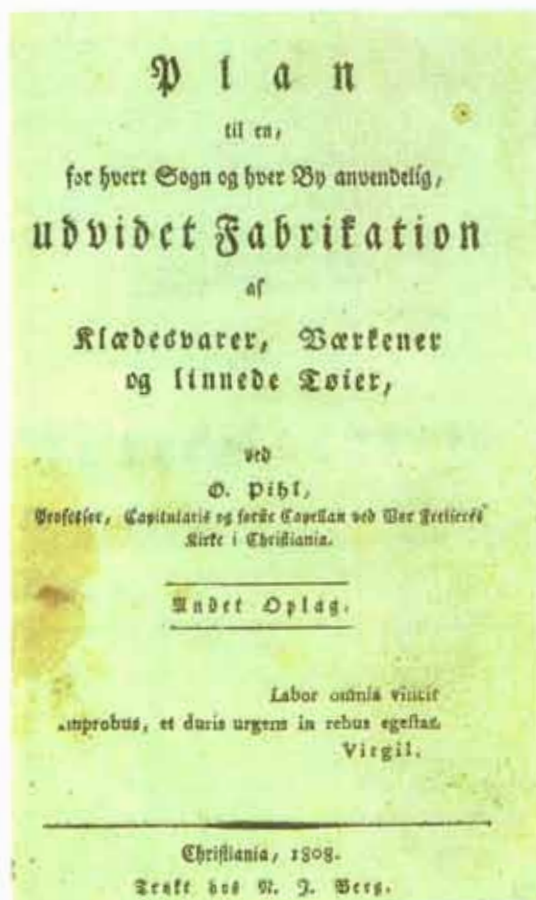
Koner, Madamer og Fruer

- Kvinnerns arbeid i John Colletts tid

Det hadde vært florissante tider – Folk levde rett og slett litt over evne – Flere og flere begynte å kjøpe innførte stoffer til sine klær. Bomull var det nye materialet – man kjøpte både bomull til å spinne selv og ferdige bomullstøyer og sydde klær i empirestil som var siste skrik. Alt for mange penger gikk ut av landet – det var rent betenkelig – Hva kunne man gjøre for å demme opp mot dette kjøpehysteri?

Utdrag fra annet kapitel av den første formålsparagrafen. Teksten til hele kapitlet er gjengitt på side 8.

«Plan til en, for hvert Sogn og hver By anvendelig udvidet Fabrikation –»

Blant annet slike tanker var det de hadde – storborgerne i Aker med John Collett i spissen, i junidagene 1807, nærmere bestemt den 4. juni – da de stiftet Selskabet for Agger Sogns Vel. Folk måtte oppmuntres til mer rasjonell egeninnsats, både når det gjaldt landbruket, Husfliden og fabrikkproduksjonen. Det er husfliden vi skal konsentrere oss om her.

Som vi ser vedtar selskapets medlemmer i sitt overmøte i 1807, at ikke bare de selv, men deres koner, barn, familie og tjenestefolk skal benytte norske, helst hjemmegjorte tøy til klær – endog på festdager! Det må imidlertid bemerkes at denne formålparagrafen ble endret etter noen få år, men etter John Colletts død. Lite ante grunnleggerne av Selskabet hvor mye det hastet å komme i gang. I begynnelsen av september kom angrepet på Københavns red. – Krig og innførselsstopp var i gang – heldigvis visste man ikke om uårene som skulle komme i rekke og rad. De verste årene i manns minne.

Kornforsyningen, det aller mest livsnødvendige, tok Selskabet fatt i med en gang. Men folk skulle også ha klær på kroppen. Den gang var det vanlig at tjenestefolk fikk sin lønn utdelt i klær – et nytt sett tøy i året – samt sko og strømper. Halvsåling av fjorårets sko og påstriking av ny fot i gamle strømper hørte også med! Pangelønnen var såvidt liten at tjenestefolk ikke hadde store muligheter for utenlandsk luksus – , derfor var det fortsatt vanlig at størstedelen av tekstilproduksjonen foregikk på gårdene.

Det vil være vanskelig å finne ut om og i tilfelle hvor mye av produksjonsøkningen på gårdene i Aker som skyldtes Sogneselskabets virksomhet – og hvor mye som bare skyldtes innførselsstoppen – for jeg tror man med sikkerhet kan si at den økte. I den grad man kunne innføre tidsbesparende redskap i tekstilproduksjonen, er det klart at mye kunne vinnes. Et av Sogneselskabets tiltak var å sette opp flotte premier til dyktige spinnersker og veversker

– Å vinne en ny rokk eller en ny og bedre
vevstol med fullt utstyr var både nyttig og
ærefullt.

I tillegg til veving til eget bruk i hjemmene,
ønsket man å oppmuntre til veving og
spinning for salg, så vel som til spinne-
opplæring av unge, vanskeligstilte piker.
To spinneskoler ble etablert. Dessverre viste
det seg vanskelig å finansiere skolene og den
ene av disse ble nedlagt ganske snart, den
andre varte i et par år.

Sogneselskabet la fortsatt stor vekt på
tekstilproduksjonen og initierte flere
trykksaker.

Den lille publikasjonen «Plan», se
illustrasjonene på side 56, ble opprinnelig
laget som et foredrag for Selskabet. Den
kom i to opplag og ble sendt landet rundt
med portofrihet – så viktig anså man
bokens budskap. Den inneholder bl.a. en
rekke interessante beregninger av priser på
råvarer, spinning, bleking, farging og veving

Giljøppen, Kvarmanden og Proosten, saa ofte disse
i Endens Grunde vare paa Stedet, med Anmod-
ning, at de vilde agte paa Indretningens Gang og
vid Paategning give deres Dom og deres Grundtan-
ger: herved ymunderedes endvidere, der havde ønsket
til at tage Actie, da Actie-Gaerne saa meget mere
vare betryggede. Naar Kvarnslaberne ved Kærød
Lade vare sluttede, maatte en Sammentalelse og
et Røde See af alle Actie-Gaerne til Kvarnslaber-
Administration, Kvarnslaberens Efterseelse og endelig
Afslutning for det forløbne Aar, paa det at enhver
kunde være forvisset om, at alt gik i højeste Grad
rettelig.

§. 19.

Priserne paa disse tilvirkede Tøier vil, endog
med en passende Fordel til Indretningens Kvarnve-
rker og rimelighed paa ethvert Sted, være meget
saalstige.

Nærværende Priser for dette Sted blive at
ansætte saaledes:

Uld, 34 + 95 S. pr. Pd.

Bomuld, 80 S. pr. Pd.

Faa eller Hov, 32 + 64 S. pr. Pd.

Spindning, 24 + 96 S. pr. Pd.

Vævning, 2 + 20 Dunder fra 20 til 36 S. pr. Alen.

Q. 2

Her er det gengitt en side fra publikasjonen «Plan», med eksempler
på priser.

«Kort anviisning til den raa Ulds behandling».

samt de ferdige tøyer – og hva konkurrerende tøyer ville koste i utsalg. Med nøyaktig beskrivelse av hvorledes man burde sette i gang med husflidsproduksjon av garn og stoff – ved å skaffe folk ull, lin etc og besørge salg av varene. En riktig gullgruve for husflidsfolk!

Legg merke til prisene, se illustrasjon på side 57. Ull koster fra 32–96 skilling, her er det mange forskjellige kvaliteter. Bomull koster hele 80 skilling, mens lin også har en rekke forskjellige priser som må gå på kvalitet. Herav må vi anta at bomullen bare ble innført i én kvalitet, kunnskapen om de mange ulike kvaliteter var kan hende ikke så god i dette nye materialet. Fordelen med bomull var at det ikke var så mye forarbeide og at det derfor var tidsbesparende i forhold til lin, selv om det nok krevdes en del øvelse for å spinne den effektivt. Dette skal jeg komme litt tilbake til.

En annen liten lærebok er «Kort Anviisning til den raa Ulds behandling». Den ble også

bekostet utgitt for å oppmuntre til mer hjemmebruk av et materiale som var tilgjengelig. Læreboken var skrevet av herr Kock, fabrikkassistent ved Tukthuset. Der hadde man jo lang tradisjon for å la sine beboere arbeide med spinning og veving. Alle som kunne, måtte gjøre nytte for seg. Forfatteren var nok oppdatert på tidens metoder. Jeg kan ikke la være å ta med litt av hans oppskrift til vasking av ull:

«Til 20 Staalpund Uld tages 4 Spand gammel urin og 2 spand Vand – dette varmes i en Gryde eller Pande» osv. (Det spilte sikkert en stor rolle at urin var gratis.)

Sogneselskabets økonomi var hele tiden ganske dårlig – det kostet riktignok hele 5 spesiedaler å bli medlem samt 3 spesiedaler i årlig kontingent. Derfor var Selskabets start helt avhengig av noen sjenerøse medlemmer – og John Collett som glødet og brant for alle sider ved Selskabet, var særlig sjenerøs, slik at det ble midler ikke bare til å kjøpe korn – og såkorn, men også

satt opp premier i både jorddyrking og husflid.

Til å begynne med var medlemmene hovedsakelig å finne blant storborgerne. Vi finner både bisper, proster og prester samt proprietærer og foretningsfolk som eide og drev en del av gårdene i Aker. Deres fruier og madamer ble satt i sving. Her gjaldt det gode eksempelets makt. Og nå kommer vi til selve klenodiet: Prøveprotokollen!

En premiekommissjon ble nedsatt. Hvorledes premissene for å gjøre seg fortjent til premier ble publisert, har jeg ikke funnet noen redegjørelse for. Det kan ha skjedd ved kunngjøring i kirken eller kanskje bare ved bekjentgjørelse til et antall kontaktpersoner som brakte beskjedene videre. Premieprotokollen – som i dag befinner seg i Byarkivet – vitner om en meget samvittighetsfull premiekommissjon som gikk rundt og kontrollerte hva som ble vevet – og som til enhver tid hadde med seg to ansvarsfulle menn som vitner til at alt gikk riktig for seg.

Det ble notert hvor mye som var vevet av hver kvalitet, og man fikk med prøver som ble nøye oppført og limt inn i prøveprotokollen – der vi kan finne vevprøver fra 26 gårder i tidsrommet 1808–10. I Premieprotokollen finnes det også nedtegnelser fra gårder der prøver ikke er innlimt. Jeg tror imidlertid ikke vi kan si at vi har en fullstendig oversikt over alt som foregikk i sognet – det er mest sannsynlig at det har vært noe veving på de aller fleste gårder. Og alle som leverte inn prøver må i utgangspunktet ha vært dyktige til å veve. Jeg er selv ikke veverse av profesjon, men jeg har arbeidet med husflid i 35 år – og de siste 14 årene har jeg ledet Veveriet på Norsk Folkemuseum i nær daglig kontakt med profesjonelle veverker – så jeg vil si at jeg har et visst grunnlag for å vurdere det arbeid protokollen bærer vitnesbyrd om. Og jeg bøyer meg i støvet for de dyktige og arbeidssomme kvinnene.

Prøveprotokollen der stoffprøvene ble limt inn 1808–10. Her ser vi litt av Madame M. C. S. Colletts produksjon, datert Ullevold den 15 September 1808.

La oss besøke en Kone, en Madame og to Fruer

La oss først besøke Konen Mari Mortensdatter på Nedre Ulleren. Hun får premier i alle tre «Grene af Fabricationen» nemlig veving av vadmél, veving av verkenstoffer, og veving av lin og strie. Man fikk ikke premie for design som man ville fått idag, men det krevdes en minstemengde av hver sort og det måtte være god kvalitet. Premiene ble en belønning for fortjenestefull innsats. I årene 1809 vevet Mari Mortensdatter til sammen 391 alen (242 m) fordelt på disse tre sortene og i 1810 407,5 alen (252m) Hun hadde ikke bare tilvirket (spunnet og vevet), men også dyrket linen og farget garnet i de «couleurede tøier». Jeg skulle gjerne foretatt en liten reise tilbake i tiden for å se hvorledes produksjonen foregikk på Nedre Ullern. Bare å veve 250 m i året er litt av en bragd for det går ganske mye tid til oppsetting, spoling, etterbehandling etc. Men å dyrke, bearbeide og spinne linen, klippe sauene, vaske ullen, karde og spinne og farge ullen!

Vår godeste Mari må ha hatt mange hjelpende hender – hun hadde en datter, en tjenestepike og det lå to plasser under gården. Jeg regner med at de også ble satt i sving. Men Mari har hatt overoppsynet og hun må ha vært helt utrolig dyktig. Av Sogneselskapets premie-kommisjon fremstilles Mari Mortensdatter som et «Mønster på Tarvelighed, Flittighed og Orden i sitt Huus» (Tarvelig betød dengang sparsommelig.)

Jeg har lyst til å gå litt inn på arbeidet med lin – i 1809 vevet Mari herav i 1809 vel 60 m fin linlerred og 93 m strielred. Dette høres ganske mye ut – men hva vil det si å veve til sammen 150m fint og grovt linstoff. Det dyrkes lin i Vestre Aker i dag også – Vestre Aker Husflidslag har en lingruppe med drøyt 10 års erfaring.

Hold dere fast! For å fatte hva kvinnene i Aker og overalt ellers drev med tar jeg her en kort gjennomgang:

Man starter med såing i mai. Linåkeren bør lukes et par tre ganger etter behov. I august skal den røskes, dvs. rives opp med roten slik at man får så lang fiber som mulig. Linen henges til tork og så kan linfrøene treskes av. Nå er vi alt midt i september og linen blir hengt luftig på låven til våren. Da er tiden kommet for røting for å løse opp limstoffet mellom halmen og fiberen. Linet legges utover marken eller i vann. Det er av største viktighet at den hverken røtes for mye eller for lite – så det gjelder å følge godt med i prosessen. Så skal linet bråkes – dvs. at man knekker stråene for å få løs halmen fra fibre. Så kommer skakingen, resten av halmen slås av med en trekniv over et skakebrett. Deretter heklingen der man skiller stryken, den litt grovere korte fiberen fra det fine lange linet.

Først nå kan vi begynne med spinningen. Linfibre festet på rokkehodet så man kan dra dem jevnt og fint mens rokkehjulet går og på et magisk vis former fibre til tråd.

Vår kilde i Vestre Aker har regnet ut at bak 100 gram ferdig spunnet lingarn ligger det 15 arbeidstimer. Da gjenstår det bare veving og søm før serken eller skjorten er ferdig! En serk av maskintilverket lin i dag veier ca 4-500 gram og tar 10–12 timer å sy med maskinsøm.

Muligvis har hun hatt hjelp av karfolka til lindyking og alle produksjonsleddene frem til spinning. Hun hadde 2 sønner, 1 dreng og muligvis et legdslem boende i tillegg til mannen.

Når det gjelder tid på veving, bruker vi i dag med moderne vev og godt lys og elektrisk spolemaskin 2,5 timer på stripet verkenstoff, som er det eneste vi kan sammenligne med Maris produksjon. Veving av linstoff har vi ikke noen erfaring i, men antar at det vil ta mellom 2–2,5 timer pr m. i den bredden de vevde dengang. Da kommer renning og oppsetning i tillegg.

Spinning av ullgarn er ikke så tidkrevende som spinning av lin. Jeg har fått oppgitt av en som er øvet i spinning at hun bruker 70 timer på karding og spinning av 1 kilo garn. Da har vi ikke tatt med klipping av sauene og vasking av ulla. For ikke å snakke om tid til stell av sauene, foring, lamming og alt som følger med. Med den dokumenterte produksjonen fra Aker sogn kan vi konstatere at ingen lå på latsiden.

Så er det naturlig å besøke en Madame – og her drar vi til Madame Glad på Vestre Grefsen – Proprietær Fredrik Glads kone – Av protokollen ser vi at alle døtrene også har vært satt i arbeid. Det er nesten rørende å lese teksten som Glad har diktert om han ikke har skrevet det inn selv. Han høres så stolt ut! «Spundet av min ældste datter Frederica» – «Av mine 3 ældste Døtre, av min Kone av Pigerne» etc.

Silhuett av strikkende kvinne fra tiden. (forfatterens tiptipoldemor Oline Kjør)

Johanne Marie blir nevnt av Conradine Dunker som sukker litt over at et slikt skuespillertalent blir sittende på Grefsen å føde barn. Men på Grefsen var også en helt utrolig produksjon og det er mye som kan utledes av prøvene der. Johanne Marie brukte mye bomull – det nye materialet som kostet hele 80 skilling pr pund – alt spunnet på Grefsen. Norges første bomuldsspinneri kom i Halden i 1816 og det må ha vært en utrolig lettelse.

Hvem som strikket alle strømpene på Grefsen, Ullern og de andre gårdene har vi ikke noen nedtegnelser om. Strømper var omtrent ikke å få kjøpt maskintilvirket i Norge. Strømpene som kom fra den ene fabrikk i Danmark var på dette tidspunkt for dyre for folk flest. Strømpestrikkingen gikk sin gang så og si kontinuerlig. Antagelig begynte man å strikke i 7–8 årsalderen og fortsatte resten av livet. Når nøstet var festet i nøstekroken var det ikke noe problem å gå å strikke. Dette arbeidet visste man ikke hvorledes man kunne

rasjonalisere, og det var kan hende derfor ikke med i Sogneselskabets virksomhet.

Vi må selvsagt også til en Frue.

Vi beveger oss da litt utenfor sognet til Asker der Prosten Neumanns yndige kone, født Bruun fra København satt og vevet når hun ikke fødte barn – for det gjorde hun også ustanselig! Jeg vet ikke hvilken opplæring hun fikk da hun som ung bodde hos onkelen i det Bruunske Palé i København, men det var meste sannsynlig broderi og strikking.

Men hun vevet faktisk ganske mye, ikke bare til sine egne klær, men meter på meter med linstoff til lakener etc., sikkert godt oppmuntret til av sin mann. Morsomt er det også at hun har Madame Skøldberg på besøk og de vever hver sin del av et stoff. (I dag er Asker Husflidslag henne stor takk skyldig – for det er nettopp hennes stoff som de har brukt til sin Askerbunad. Men det er en parentes og ikke tema i denne sammenhengen.)

Hennes mann prosten har hjulpet oss ganske betydelig når det gjelder å finne ut hvorledes alle disse Alen med stoff ble brukt. Han har gjort følgende nedtegnelser i 1818 om skikk og bruk i Asker Sogn om tjenestefolks lønnsforhold – og siden Asker Sogn gikk like til Lysakerelven den gang regner jeg med at det samme var tilfelle i Aker.

En tjenestepike fikk utbetalt 16 Riksbankdaler i året. Dessuten skulle hun ha «en syet Værkenskledning, 6 Alen Lærred, 12 Alen Strie, 2 eller 3 Par nye Skoe, og Halvsaaaling, 4 Marker Uld, Eller en Tot d.e. 10 til 12 Marker samfængt Liin, og paa sine Steder Foder og Havnegang for 1 Faar og sko».

En tjenestedreng fikk utbetalt 100 Riksbankdaler i året. I tillegg skulle han ha «Fulde Klæder d.e. 8 Alen Vadmél om Aaret til Trøje og Bukser, som leveres forfærdigede, 2 Strieskjorter, 2 eller 3 Par nye Skoe, samt Halvsaaaling til de gamle, et Par nye

Uldstrømper, og Paabinding paa de gamle, et Par Vanter og hvert 3die Aar den ene Skjorte af Lærred. At skaffe alt dette tilveie, paa Skoene nær, er Husmødrenes Sag, i Forening med deres Tjenestepiger og Huusmandskoner». La dere merke til at det ikke var strømper med i kleslisten til tjenestepikene? – Hun fikk klare seg med ullen.

For å være ærlig så tror jeg ikke bøndene alltid klarte å holde denne tariffen. Det var så mye som skulle klaffe for å få det til. Barnefødsler, sykdom, uår kunne komme i veien og da nyttet det ikke å «stå på krava». Jeg tror de gjorde som best de kunne og de var mestere i å stoppe og lappe. Vi kan ikke unnlate å avlegge Fru Tina Collett et aldri så lite besøk på Ullevold. På illustrasjonen på side 59 kan vi se eksempler fra stoffprøver fra Ullevold

Det finnes flere sider i prøveprotokollen med ialt 25 ulike prøver fra Ullevold fordelt som følger:

38	Alen Gulvklæde
15	Alen Border
60	Alen Vadmel
196	Alen Meubletoi
264	Alen Dynevar
14	Alen Veste tõi
42	Alen Verken
96	Alen rudet Drejel til Duge og Serviette
16	Alen Hesteklæde
10	3/4 Alen graat Vadmel. 131 Alen Drejel af smukt Mønster
159	Alen uldent Tõi til Sengetepper.
1085	1/4 Alen Blaarlærred (Strie)
251	Alen Lærred

Til sammen ca 2380 Alen fordelt på 2 år – i snitt 1190 Alen eller drøyt 700 meter i året. Dette er jo ikke til å tro – Likevel spør jeg meg om det er nok – For etter Neumanns lønnsoversikt så tror jeg ikke det er nok vadmel og verken til klær – for det var mange både på Ullevold og i Kirkegaten som skulle ha klær. Neumann sier «8 Alen

vadmel til bukse og trøie» – Da holder ikke 60 Alen fordelt på 3 år. Vi vet imidlertid at John Collett hadde en dress «forferdiget av uld fra egne faar». Han fikk god ull fra 8 engelske og 9 spanske sauer som han prøvde å krysse for å få en mykere og bedre kvalitet. Kan hende var stoffet til Tinas jaktantrekk i grønt klede også vevet på Ullevold?

Når det gjaldt linstoff og strie må produksjonen ha vært stor nok. Lin dyrket jo John Collett alt tidlig på 1790-tallet med nøyaktig betegnelse over lønnsomheten. Det er sannsynlig at han har inspirert til øking av lindyking i sognet. Vi får anta at Collettene holdt seg til formålsparagrafen i Sogneselskabet – iallefall når det gjaldt tjenestefolkene og da har de muligens kjøpt vadmelsstoff fra noen av de 12 vevkoner som vi finner i sognet i Folketellingen av 1801. I tillegg kunne man velge mellom 35 spinnekoner/piger. Jeg håper at de eller noen av husmandskonene under Ullevold har hjulpet til med spinningen.

I Folketellingen finner vi en som oppgir linheklings yrke, det kan tyde på at man kunne få hjelp til dette arbeidet hvis man hadde råd til å betale for en slik tjeneste. Det er bare registrert to fargere i hele distriktet, hvorav den ene som silkefarger. Dette må bety at mange har farget selv, eller gått med tøy i ullens naturlige farge. Synåler ble laget av nålmakester Fisher og hans bror i Øvre Grensegate og hekker ble laget av Guttorm Christensen, hekkemakere som bodde på Grønland. Rokkene og vevstolene ble laget av lokale snekkere kanskje på Ullevold? Karder ble laget av folk som var blitt lært opp på en kardefabrikk som måtte innstille.

Hvilken innvirkning hadde så John Collett på «våre» koner, Madamer og fruer? Konene ble sannsynligvis oppmuntret til å være ekstra flittige – for det var ikke hver dag man hadde muligheten til å få seg en ny rokk eller vevstol. Og småpikene – for det ble satt opp flere premier i spinning til barn under 12 år – de fikk nok en ekstra

oppmuntring til å sitte ved rokken. Men det er helt klart at alle «våre koner» må ha vært meget øvede spinnersker og veversker. Innførselsstoppen kan også ha vært en spore til ekstra innsats – i den grad konene hadde rede penger til å kjøpe stoffer. Vi må huske at de hadde ansvaret for en stor del av lønnen til sine tjenestefolk – da den besto av et sett nye klær i året. Det er mest sannsynlig at disse klærne ble produsert på gårdene – og at bare noen få stykker med luksusstoffer ble innkjøpt til husmoren. Men for å være helt ærlig så vet jeg ikke nok om dette.

Når det gjelder madamene og fruene kan nok de ha blitt mer inspirert av sine ektefellers store patriotiske engasjement. De hadde vel i stor grad hatt mulighet for å skaffe seg klær av utenlandske stoffer – nå satt de selv i veven! Det er mer vanlig å lese om kvinner som spinner, strikker og syr i denne klassen av «Dannequinder». I de store husene hadde det ofte en husjomfru eller en annen tjenestepike som satt i veven.

Det var også forskjell på premiene –

I 1809 satte Sogneselskapet opp 20 premier fra A – U i alfabetet. Herav 8 premier til kvinner og barn i tekstilproduksjon – og i tillegg to premier til den Bonde som avler den største kvantitet «Liin – mindst 25 pund samfengt liin eller mindst 12 pund samfengt liin – », henholdsvis nye fine linhekler eller 15 og 8 riksdaler i rede penger. Herav er det besnærende å anta at bråkinig, skaking og hekling var mannsarbeide.

Konene, derimot, kunne vinne: «En almindelig god Væverstol eller 10 riksdaler for den af bondestanden, der i Aaret 1809 tilvirker den største Mængde af beste linnede Tøier saasom af Lærred ej mindre end 60 Alen, og af Strie ej mindre end 100 Alen eller En udmærket god Rok og en Garnvinde indrettet tillige til Haspetræe». Mens «En Mahogany eller Elfenbeens Bomuldsrok og en Baandstol kunne vinnes for den udenfor Bondestanden der ved oppmuntringer og Udlevering af fornødne

Materialier fremmer det største Spind i Sognet for bemeldte Aar». Ellers kunne «premiene vindes af Selvejere, Lejlændinge og Huusmænd, uden Forskjel».

I selve Premieprotokollen leser vi at man ønsket å hedre Dannequindene som hadde vært så flinke til å støtte opp om Selskabets virksomhet ved å gi dem en offentlig hylldest ved navns nevning. Følgende kvinner ble nevnt:

Fru Collett paa Ullevold
Madame Grüner paa Nedre Foss
Madame Glad paa Grefsen
Madame Muus paa Bredtvedt
Fru Næss paa Nedre Wøyen
Fru Neumann paa Asker Prestegaard
Madame Skølberg paa Snarøen
Madame Juell paa Aggers Prestegaard
Madame Petra Wulfsberg i Christiania
Madame Randers paa Bjerker Prestegaard

Altså 3 Fruer og 7 Madamer.

I mars 1809 leser vi en spesiell anmerkning i Norske Landvæsens Samlinger: «Foruden ovenstaaende af Almueclassen som paa Selskabets Opmuntring har bidraget til dets Hensigt, have endeel aktværdige Dannequinder, hvis Mænd ere Medlemmer af Selskabet, indsendt Prøver af adskillige Fabricater, som de have virket eller ladet virke i større og mindre Mængde i deres Huuse, og som udmærke sig baade ved Godhed og Skjønhed».

Alle må ha visst hvem disse kvinnene var, men navnene kom altså ikke på trykk.

Jeg har ikke funnet ut av premieprotokollen om noen ble tilkjent bomullsrokken. Siden bomullsrokken blir beskrevet som en «mahogany» rokk med elfenben, antar jeg at den avbildede rokk er en slik. En rokk som har vært i min familie siden Andrea spant sitt strømpegarn på den rundt 1820.

Rokk som har tilhørt generaldinne Andrea Butenschøn.

I tillegg har jeg funnet 16 Koner i prøveprotokollen – men jeg tror Premiekommissjonen har besøkt flere. Jeg har ikke hatt tid til å tråle hele premieprotokollen som er skrevet i gotisk håndskrift. I 1809 startet Selskabet for Norges Vel i Agger Sogns fotspor og stort sett av de samme Herrer, – og det selskapet har delt ut premier i veving til langt ut på 1960-tallet. Stort lenger kan man ikke vente at Colletts inspirasjon skal gå.

Akerdrakten i dag - en tilfældighet?

Vi hadde egentlig gitt helt opp, å kunne lage en drakt fra Oslo med materiale fra byens egen tekstilhistorie. Tone Tollefsen og jeg var kolleger på Husfliden på 1970 og 80-tallet. Vi fantaserte mye om hvorledes vi kunne gjøre det, og søkte etter stoff bl.a. på alle byens muséer. Et siste forsøk ble gjort i 1988 da vi gikk ut i pressen og etterlyste tekstiler i forbindelse med en draktutstilling som Oslo Fylkeshusflidslag arrangerte på Oslo Bymuseum. Men uten resultat.

Vel fem år senere arbeidet Tone Tollefsen og jeg sammen om å utvikle Veveriet på Norsk Folkemuseum. Men Husfliden hadde ikke sluppet taket i oss. Ved en «tilfeldig» gjennomlesning av Den Norske Husflidsforenings 25 års jubileumsrapport så vi at det var nøyaktig 100 år siden Husfliden startet sitt plantefargeri 1894. Vel vitende om at dette var et jubileum som ville gå helt upåaktet hen, bestemte vi at Veveriet måtte feire det med en plantefargedag på Veveriet.

To feiltagelser

Fra Husflidens samling på Riksarkivet fikk vi utlevert de eskene som inneholdt det historiske materialet fra plantefargeriet. Eskene ble hentet og andektig åpnet. En av eskene inneholdt imidlertid ingenting om plantefarger, men var full av vevprøver og hefter med tegninger av vevprøver fra en utstilling på 1930-tallet. Undertegnede hadde ved en feiltagelse tatt ut en eske for mye, og av de i alt 399 eskene i Riksarkivet, viste den seg å inneholde det vi hadde sluttet å drømme om – tekstilhistorie fra

hovedstaden! Ett av heftene hadde følgende tekst: Aker Sogneselskap prøveprotokoll!! Den var full av håndkolorerte tegninger av stoffprøver fra gårdene i Aker fra 1808–10. Nå hadde vi muligheten til å lage en drakt, men hvor var selve prøveprotokollen med de originale prøvene? Den viste seg å være i Norsk Folkemuseums eie og sto helt tilgjengelig i museets bibliotek!

Etter en del besøk i biblioteket med hvite hansker, forstørrelsesglass og møysommelig leting etter riktige garntyper og farger, begynte Tone å veve prøver. Samtidig var vi på jakt etter et snittmønster. Bunad- og Folkedraktrådet kunne ikke hjelpe oss så mye, siden vi ikke hadde noen draktplagg. Vi fikk imidlertid det rådet å lage en drakt i empirestil da alle stoffene var vevet i årene 1807–10, m.a.o. midt i empiretiden. Hvor kunne vi få hjelp til oppgaven? Så kommer det et brev fra Danmark. En dame som heter Annet Laursen Sjelsager skriver at hun, ved en feiltagelse fra en sveitsisk silkeleverandør, har mottatt en pakkseddel

adressert til oss. Hun legger ved pakkseddelen og sitt kort der det står at hun driver med drakttekstiler. Her var det den sveitsiske silkeleverandør som hadde gjort en meget nyttig feil – tilsynelatende helt tilfeldig! Vi tok kontakt med Silkeannet – som hun kalte seg – og da hun hørte om vårt prosjekt inviterte hun oss ned til København. Det skulle bli vår redning. Vi havnet midt oppi det danske folkedraktmiljøet og fikk den solide faglige støtten vi trengte, bl.a. gjennom to kurs avholdt av dansk tekstilhistorisk forening.

I 1807 da Aker Sogneselskap ble stiftet, var København tvillingrikens hovedstad. Der hadde alle embetsmenn i Norge tilbrakt sine studieår og de kom ofte hjem til Norge med danske koner. København lå nærmere kontinentet og den europeiske moten kom dit før den etter hvert kom oppover til Christiania. Vi kunne ikke fått bedre hjelp enn av de meget kunnskapsrike damene i København.

Vanligvis er det et husflidslag, bondekvinnelag og lignende som står bak en bunad. Ofte er det komiteer som arbeider i årevis for å bli enige om hvorledes draktdetaljene skal utformes. Vi syntes ikke vi hadde tid til det. Vi informerte Oslo Fylkeshusflidslag om at vi var gått i gang med å lage en drakt, og at drakten først ville bli presentert i husflidslaget.

Det var mange avgjørelser som måtte tas underveis. De viktigste var valg av fasong og valg av stoffer. Vi ønsket å lage en empiredrakt så riktig som mulig. Vi kunne jo ikke bruke motedetaljer som ennå ikke var «funnet opp». Vårt mål var å lage en drakt som kvinnene i Aker kunne ha brukt. Vi fant ingen draktplagg fra perioden. Noe vi ikke undret oss så meget over, for årene som fulgte etter 1808 ble av de aller vanskeligste årene i Norges historie, med krig, sykdom og sult. Klærne ble nok brukt til det ikke var noe igjen av dem. Men når nytt ble sydd, ble det gjerne sydd etter siste snitt i Christiania som i Europa for øvrig.

Der var empiremoten i full blomst. Når vi tenker på empiren er det nærliggende å tenke seg kvinner i flortynne hvite bomullsgevanter, og slike kjoler har vi sikkert hatt både i Christiania og i omegnen Aker. De er ofte avbildet og man kan ledes til å tro at alle gikk med dem. Vi har imidlertid vanskelig for å tro at Mari Mortensdatter på Ullern førte et liv der det var naturlig å kle seg i flortynne gevanter. Både Prøveprotokollen og Sogneselskapets formåls-paragraf viste oss at verkenstoff og klede ble brukt til klær.

Serken var et godt innarbeidet klesplagg – den hadde i hvertfall vært i bruk siden vikingtiden, kanskje lenger. Serken var ofte delt i to, slik at overdelen var i lin, mens underdelen var i stry. Et praktisk plagg som ofte ble brukt både dag og natt. Serken ble ikke så mye påvirket av motens skiftende luner som stakk, liv og jakke. Vi har tre forskjellige serkeutringninger å velge mellom, som alle var vanlige i empiren; en med enkel ringning med splitt til å lukke

med en serkering, en lett utringet med oppstående krage, og en med en liten «skjortekrage» som kan lages med et lite broderi om man ønsker det. Vi har laget et enkelt lite broderi, i empirestil, som er valgfritt. Det var sikkert mange som hadde broderi på sine serker. Mest vanlig var initialer og årstall, men sannsynligvis hadde man stasserker med mer pynt. Vi har imidlertid ikke funnet noen serk og vi vet at damene i Aker i tiden 1807–14 hadde en så vanskelig og krevende hverdag at det ikke ble mye tid til overs til pynt.

Underbukser var et ukjent begrep på den tiden, derfor hadde man nok både en og to gamle stakker over serken om vinteren, eller en varm understakk. Og selv med gode hjemmestrikkede strømper, må det ha vært fryktelig kaldt.

Valgmuligheter

Vi ønsket å lage en drakt med mange valgmuligheter i stoff og farger, for verken i Aker eller andre steder har kvinner gått inn

Spencer. Foto Anne-Lise Reinfelt, Norsk folkemuseum

for å se helt like ut. Protokollen viste oss at damene i Aker alle vevde stripete stoffer med forskjellige farger og at det kan hende

var tilgjengeligheten, eller prisen på fargen som var avgjørende for hva man valgte den gang. Vi valgte ut stoff til stakkene fra 6

forskjellige gårder, alle stripete slik moten var. Vi la vekt på å få mest mulig forskjellige farger. Likevel landet vi på tre stoffer med indigoblå bunn, men forskjellige stripinger, pluss et vinrødt stoff, et grønt og et brunt. Gårdene som stoffene kom fra lå spredt fra øst til vest i Aker og det skulle vise seg at vi også hadde valgt stoffer vevet av både koner, madamer og fruer! Fra øst til vest er det konen Cathrine Jacobsdatters brune stoff fra Ulsrud, konen Oline Nilsdatters grønne stoff fra Furuset, konen Malene Pedersens vinrøde stoff fra Nes gård i Maridalen, Fru Kaptein Nes' blå stoff med smale striper fra Vøien (ved Akerselven), Fru Martine Colletts blå stoff med turkis, røde og gule striper fra Ullevold og konen Mari Mortensdatters blå stoff med røde og grønne striper fra Nedre Ullern. Vi visste imidlertid ikke at alle veverkene hadde vunnet premie eller fått hederlig omtale for sitt arbeide. Det står i Premieprotokollen som ligger i Byarkivet, og den fant vi først etter at drakten var ferdig.

Silkeliv. Foto Anne-Lise Reinfelt, Norsk folkemuseum

Vi fant også kledestoffer i prøveprotokollen og valgte derfor å sy liv og jakke i klede. Rokokkodrakten hadde utringede, trangt ettersittende snøreliv ofte med skjøter og lange skjørt med masse vidde. Empirens korte liv og smale skjørt, må ha vært en befrielse, mye behageligere å ha på, og mye mindre stoffmedgang som gjorde plaggene lettere og raskere å tilvirke. De korte jakkene, eller spencere som de ble kalt (etter Lord Spencer i England) kunne ofte være i en kontrastfarge. Ved utarbeidelsen av Akerdraktens snitt har vi gått ut fra empirens snitt og sømmåte. Når både liv og spencer (jakke) hovedsakelig syes for hånd, er det fordi håndsømmen er med på å sette sitt preg på drakten. Livet snøres med håndlagde hemper og silkesløyfe. Silkesløyfer finner vi både som pynt og som snøring på malerier i tiden.

Silkeliv til fest.

Vi har ikke funnet noe belegg for at man brukte silkeliv i Aker. Men vi vet at det ble brukt i de aller fleste distrikter i Norge, og

kan ikke forestille oss at damene i Aker ikke har ønsket seg silkeliv. Ofte var det slik at sjøfolk kjøpte et brukt silkeskjørt i utlandet – fra en dame som var lei skjørtet og gjerne ville ha noe nytt. Disse skjørtene var så dyre at de ble delt opp og ble flotte gaver til de hjemmeværende koner som kunne bruke stoffet til liv, pynt på liv eller dåpsluer. Hodeplagg til drakten er enten stråkyse med silkebånd eller tobladslue med pannelin med knipling og silkebånd. Det er lite sannsynlig at man innførte stråhatter, men både fra folketellingsliste og fra dagbøker vet vi at det ble laget stråhatter i Aker. Silkebånd var en luksus som måtte kjøpes enten i en krambod i Christiania, kanskje på markedet, eller av en kramkar. Et annet praktisk tilbehør til drakten er et strikket snippsjal i ull. Slike snippsjal bindes i kors over brystet og festets bak. De sitter godt og gir god bevegelsesfrihet. Man kan også få det lille, hvite flortynne bomullsvoile skjerfet til å lune bak i nakken. Slike skjerf ser vi ofte på malerier fra slutten av 1700-tallet og i tiden utover i empiren.

Øverst lue, nederst hatt. Foto Anne-Lise Reisfelt,
Norsk folkemuseum

Vi har ikke utviklet mye sølv til drakten. Vi anbefaler en enkel serkering til serken, men har også satt i produksjon en hjertenål med fugler en type som ofte er funnet på Østlandet. Til å lukke spenceren har vi to store nåler med sølvhode som er lenket sammen. Tidligere brukte man ofte bare knappenåler til å lukke spencerjakkene med. En nøstekrok i sølv, gjerne med monogram eller navn og dato er et valgfritt tilbehør som mange skaffer seg. Nøstekroken var et nyttig redskap som de fleste brukte når de gikk og strikket.

Vi anbefaler hvite strømper til drakten. Hvite bomullsstrømper var høyeste mote, men slett ikke noe alle kunne tillate seg, da bomull var importert og mye dyrere enn ull. Heldigvis finnes det både strømpebukser og knestømper i hvitt til bunader, og det anbefaler vi, da vi ikke tror det er realistisk å få håndstrikkede bomullstømper i dag. Men håndstrikkede hvite bomullsvanter er et valgfritt tilbehør, og her har vi utviklet en oppskrift så det er

bare å gå i gang å strikke selv. Vi vet at Hans Nilsen Hauge strikket slike hvite vanter i bomull da han satt i fengselet i Christiania. Inntekten ga ham mulighet til å kjøpe skrivesaker.

Etter tre års intenst arbeid kunne vi stolte og glade presentere kvinnedrakten fra Aker. Det var et kjempeløft for Veveriet som i utgangspunktet ikke var noe overskuddsforetagende. Selv om nettopp veving var det vi drev med og kunne, innså vi straks at det ville være uklokt å satse på håndvevd stakkestoff. Det er ikke morsomt å sitte og veve de samme stripene år ut og år inn, og det ville bli for dyrt. Vi fant en liten veveribedrift utenfor Kristiansund som var interessert, og som på vår instruks, klarte å veve inn fem rynketråder, slik at produksjonen av stakken skulle bli både rimelig og rasjonell. Men vi måtte bestille 200 meter om gangen, noe vi kunne klare fordi vi brukte samme renning på alle stoffene. Vi kunne m.a.o. veve alle seks stoffene på en renning. Dette ga noen ekstraomganger

Akerdrakten, kvinne- og mansdrakt. Foto Anne-Lise Reinfelt, Norsk folkemuseum

i prøvevevingen, men gjorde det mulig for oss å gjennomføre prosjektet.

Ny Mansdrakt for Aker.

I mai 1999 kunne vi også presentere en mansdrakt med røtter i Aker. I Protokollen fant vi vestestoff i verken. Disse var mye mer smalstripet enn stakkestoffene. Dessverre var det her ikke så mange stoff å velge i, det er bare Grefsen og Ullevål som har fått med sine vestestoff i Protokollen og vi valgte ett fra hvert sted. Maria Johanne Glad på Grefsen vevet et marineblått stoff med smale striper i lys gult og hvitt, mens vestestoffet fra Ullevål, vevet under ledelse av Martine Collett, er turkis med striper i brunt og gult.

Mansdrakten er sydd i marineblått klede, har lange benklær og kort vest og jakke med høy krage. Vest og jakke har sølvknapper fra 1809 – kopi av en 4- Skilling med Frederik VI's initialer. Linskjorten har også høy krage og et silkeskerf knyttet utenpå. Håndvevde bukseseler kan man veve selv på båndgrind,

eller kjøpe ferdig. En flott høy filthatt setter prikken over i'en, men det går også an å strikke en rød topplue med flosskant, et moteplagg som kom til oss fra Frankrike og som siden har utviklet seg til vår mer vanlige nisselue.

De som ønsker seg drakten kan enten sy den selv på kurs arrangert av husflidslagene i Oslo, eller få den ferdig sydd på Veveriet på Norsk Folkemuseum.

Kilder til artiklene om Kvinnehåndverk:

- Lov av 1808, Selskabet til Aggers Sogne Vel
- D. Pihl, Professor, Capitularis og første Capellan ved Vor Frelsers Kirke i Christiania: Plan til en, for hvert Sogn og hver By anvendelig udvidet Fabrikation af Klæde varer -. Chr. 1808
- Præmieprotokollen for Aggers Sogns Vel. Byarkivet i Oslo

- Prøveprotokoll for Aggers Sogns vel 1808–1810. Norsk Folkemuseum.
- Folket i Oslo 1801, Norsk Arkivbyrås Forlag, Oslo 1950
- Neumann Jacob, Norske Landvæsenssamlinger, utgivne af J.N. Christiania 1809
- Bærum, en Bygds Historie utgitt av Bærum Herredstyre i 1920
- Koch, Fabrikassistent paa Tugt-og Manufacturhuset i Christiania: Kort Anvisning til den Raa Ulds Behandling under Tilvirkningen af uldne Tøier af trykt paa Selskabet for Aggers Sogns Vels Bekostning hos R.I. Berg i 1808.

Den første artikkelen i dette særtrykket var opprinnelig laget som et foredrag holdt på et seminar i Collettgården på Norsk Folkemuseum, arrangert av Forum for Universitetshistorie, UiO. Foredragene fra seminaret ble siden utgitt i boken *Christiania Handelspatrisiat – en elite i 1700-talls Norge-* (Andresen & Butenschøn, 2008.)